

<https://doi.org/10.5559/di.31.3.07>

MOTIVI JUGOSLAVENSKO- -BUGARSKOG POVEZIVANJA POTKRAJ 2. SVJETSKOG RATA I U PORAĆU

Igor IVAŠKOVIĆ
Ekonomski fakultet, Sveučilište u Ljubljani, Ljubljana, Slovenija

UDK: 94(4-12)"194"
327(497.1:497.2)"194"

Prethodno priopćenje

Primljeno: 21. studenoga 2020.

Cilj je članka predstaviti motive geopolitičkog uređenja Jugoistočne Europe s naglaskom na analizi odnosa između Jugoslavije i Bugarske potkraj Drugoga svjetskog rata. U tom su kontekstu najprije identificirani međuratni interesi četiriju uključenih strana: jugoslavensko i bugarsko komunističko vodstvo te politički predstavnici Sovjetskog Saveza i Ujedinjenoga Kraljevstva. U drugom dijelu autor opisuje razvoj ideje jugoslavensko-bugarskoga povezivanja nakon rata, najprije u razdoblju zbližavanja jugoslavenske i bugarske Komunističke partije, a zatim i u vrijeme raskola u Informbirou te dramatičnoga zaokreta u njihovim odnosima. Autor osim raznih makrogeopolitičkih vizija uočava i značajne razlike u motivima na mikrogeopolitičkoj razini. Suprotno od proklamirane ideje "južnoslavenskoga bratstva", Komunistička partija Jugoslavije ideju povezivanja s Bugarskom percipirala je prije svega kao sredstvo za manevriranje u odnosima s Britanijom i Sovjetskim Savezom, dok je Bugarska komunistička partija koncept (kon)federativnoga saveza s Jugoslavijom rabila višeslojno. U prvom je redu ta ideja predstavljala dio strategije rješavanja makedonskoga pitanja, no savez s Jugoslavijom bio je i sredstvo zaštite bugarskih teritorija u odnosima s Grčkom, pa onda i sredstvo jačanja unutarjnega položaja bugarskih komunista u procesu učvršćivanja poslijeratne vlasti.

Ključne riječi: Jugoistočna Europa, Jugoslavija, Bugarska, Drugi svjetski rat, Informbiro

Igor Ivašković, Ekonomski fakultet, Sveučilište u Ljubljani, Kardeljeva ploščad 17, SI-1000 Ljubljana, Slovenija.
E-mail: igor.ivaskovic@ef.uni-lj.si

Najintenzivnije su se promjene u Jugoistočnoj Europi događale upravo tijekom velikih geopolitičkih zaokreta nakon dvaju svjetskih ratova. U tim trenucima pojavljivale su se mnoge varijacije južnoslavenske i šire balkanske državne ideje. Neprijeporna je činjenica da su makrogeopolitički okvir potkraj Drugoga svjetskog rata odredile velike sile, ne obazirući se pritom mnogo na težnje naroda na tom području (Tsakaloyannis, 1986), što implicira pitanje kako su politički predstavnici potonjih gledali na te ideje. Iako bugarsko-jugoslavensko pitanje nije bilo marginalizirano u jugoslavenskoj historiografiji (Nešović, 1979; Avramovski, 1980), zaključci su se nakon razlaza u Informbirou često pojednostavljeno svodili na optuživanje druge strane za neuspjeh šire južnoslavenske ideje, ne reflektirajući primarne motive vlastitih političkih elita. U skladu s tim, ovaj članak ima za cilj analizirati makrogeopolitičke i mikrogeopolitičke planove uređenja Jugoistočne Europe pred kraj i neposredno nakon završetka Drugoga svjetskog rata, kao i rasvijetliti ulogu koju je imala ideja bugarsko-jugoslavenske federacije u političkim strategijama jugoslavenskih i bugarskih komunista. Autor najprije analizira ulogu državnih ideja Komunističke partije Jugoslavije (KPJ), nakon toga proučava okvir uspostavljen u pregovorima između velikih sila te objašnjava razloge za inicijative južnoslavenskoga povezivanja kod Bugarske komunističke partije (BKP). Pritom je naglasak na distinkciji motiva kod raznih dionika uključenih u proces geopolitičkoga preustroja Jugoistočne Europe.

KON(FEDERALNA) IDEJA U TROKUTU ODNOSA KPJ-VB-SSSR

Stav KPJ prema Bugarskoj uvelike je ovisio o njezinu odnosu prema velikim silama koje su oblikovale politiku poslijeratne Europe, prije svega s Velikom Britanijom (VB) i Sovjetskim Savezom (SSSR). Obje su sile, naime, već puno prije kalkulirale s mogućnostima preuređenja Jugoistočne Europe, što je uključivalo i potencijalno stvaranje šire višenarodne složene države. Tako je, primjerice, već 1920. godine Kominternu na čelu s Georgijem Dimitrovim, kasnijim čelnikom BKP-a, potaknula formiranje Balkanske komunističke federacije (Genov, 2014; Marinov i Vezenkov, 2014, str. 546). S druge je strane britanska diplomacija, posebice Churchillov pouzdanik Anthony Eden, na početku rata na području Jugoslavije poticala pregovore između kraljevske Jugoslavenske vlade u egzilu i grčkih predstavnika, što je već 1941. rezultiralo dogovorom o formiranju grčko-jugoslavenske (kon)federacije, odnosno Balkanske unije (Genov, 2014). Na početku rata britanski je plan bio uspostaviti uniju koja bi, osim Grčke i Jugoslavije, uključivala i Albaniju, Bugarsku te Rumunjsku, a potom bi se povezala sa srednjo-

europskom federacijom koju bi činili Česi, Slovaci, Mađari i Poljaci (Levy, 2007, str. 203-205). Međutim, na terenu je KPJ ipak bila u puno boljem položaju od kraljevske Jugoslavenske vlade. U godini kapitulacije Italije 1943. Britanci su započeli politiku jednakoga postupanja prema partizanima i četnicima, a igranje na obje karte bilo je u skladu sa strateškim ciljem kontrole obaju pokreta s potencijalom preuzimanja vlasti u poslijeratnoj državi. No zanimljivo je da su u London iz partizanskoga tabora stizali mnogo bolji izvještaji, dok su izvješća iz suprotnoga tabora teretila Mihailovića za neuspješno sprječavanje svojih podređenih u kolaboraciji s Nijemcima (Tomasevich, 1979, str. 326). S druge strane, činilo se kako se vrh KPJ koleba oko britanske prisutnosti na njezinu teritoriju. Naime, Josip Broz Tito 10. listopada 1943. piše moskovskoj centrali kako će primijeniti silu da spriječi ulazak zapadnih saveznika na jugoslavenski teritorij (Banac, 1990, str. 26). Pritom je očito uspio uvjeriti London da neće bitno mijenjati ni politički sustav ni državne granice predratne Jugoslavije, što je s geopolitičkoga gledišta bio osnovni preduvjet britanske potpore. Ključ do osiguranja toga strateškog cilja, dakako, iz britanske perspektive bio je spajanje partizanskoga i četničkoga pokreta, dok bi VB imala ulogu mentora u tom savezu. KPJ je pristala na to, pod uvjetom da se ukloni četničko vodstvo, stoga su Britanci najprije povukli podršku Mihailoviću, a potom i povećali pošiljke pomoći partizanima.

Takvo je stanje na terenu KPJ omogućavalo i znatan manevarski prostor u odnosima s Moskvom. Već su odluke usvojene u Jajcu bacile izvjesnu sumnju na odnos KPJ i Kominterne, jer se političko vodstvo jugoslavenskih komunista o tome prethodno nije dogovorilo sa Staljinom (Dedijer, 1953, str. 358). Teheranska konferencija, na kojoj su partizani priznati kao jedini antinacistički pokret u Jugoslaviji, još je dodatno ojačala međunarodni položaj KPJ (Pavličević, 2002, str. 459). Pritom se kao ključna figura pokazao Winston Churchill, koji je vjerovao da će, s obzirom na to da je među partizanima već bilo mnogo nekomunista, a taj se broj trebao povećati nakon spajanja s četnicima, struktura toga pokreta omogućiti suradnju s Jugoslavenskom vladom u emigraciji, pa onda i smanjenje sovjetskog utjecaja na jugoslavensko vodstvo. U izvještaju od 18. svibnja 1944. britanski brigadir Fitzroy Maclean ovako je opisao mogućnost priključenja Jugoslavije Sovjetskom Savezu (Biber, 1981, str. 154):

"Na prvi se pogled čini nevjerojatnim da bi Tito namjeravao odvratiti veliki dio stanovništva od sebe pokušavajući mu nametnuti sovjetski sustav protiv njegove volje ili pristupanjem Sovjetskom Savezu odričući se tako neovisnosti Jugoslavije. Ni u njegovoj

vanjskopolitičkoj agendi nema posebno uzbudljivih poteza. Ako oduzmemo teritorije na kojima žive Slaveni, a dodijeljeni su Italiji prema mirovnom ugovoru, on nema teritorijalnih pretenzija i čak je voljan razmotriti promjenu granica Makedonije u korist svojih susjeda, ako to bude opravdano plebiscitom. Što se Albanije i Bugarske tiče, koliko znam, bio bi ih spreman prihvatiti u jugoslavensku federaciju ako one to zamole. Međutim, čini mu se da je to za sada malo vjerojatno."

KPJ je, dakle, Londonu ostavljala dojam fleksibilnosti u pogledu konačnoga geopolitičkog rješenja. U odnosu prema ideji povezivanja s Bugarskom i Albanijom KPJ je postavljala uvjet zadržavanja nadzora nad eventualnom zajedničkom državom, što je impliciralo bugarsko i albansko prepuštanje suvereniteta.

Bugarsku je situaciju 1944. godine dramatično promijenio dolazak sovjetskih trupa, koje su napredovale mnogo brže od savezničkih očekivanja. Dne 10. kolovoza 1944. izvjestitelj Političkoga sekretarijata pisao je Churchillu (Biber, 1981, str. 270-271):

"Prilično sam zabrinut zbog sovjetske politike prema Bugarskoj ... Bugari su očito dopustili sovjetskim pro-matračima da uđu u tri luke (Burgas, Rustenuk i Varna) kako bi provjerili jesu li se Nijemci doista povukli ... Rusi nam još nisu ništa rekli o tim pregovorima s Bugarima ... Ne mogu ne pomisliti na to da je motiv njihovih postupaka, između ostalog, želja za pripremom terena za sporazum između Tita i bugarske vlade. Kao što znate, Tito planira stvoriti federalnu slavensku državu koja bi se protezala od Jadrana do Crnog mora, te bi obuhvaćala Sloveniju, Hrvatsku, Bosnu, Srbiju, Makedoniju (koju bi stvorio od južne Srbije, zapadne Bugarske i možda dijela sjeverne Grčke) i posljednju, no ne i najmanje važnu, Bugarsku. Ako bi se to dogodilo, ruski bi utjecaj bio čvrsto ukorijenjen na Balkanu, a Grčka bi bila izolirana. Kao dokaz tome možete uzeti i činjenicu da su (I) u svojoj propagandi za Bugarsku Rusi uvijek tražili da Bugari povuku svoje trupe iz Jugoslavije, ali nisu ništa govorili o povlačenju bugarskih trupa iz sjeverne Grčke i (II) da bugarska vlada sada pregovara s bugarskim partizanima povezanim s Titom, koji su se do sada borili protiv vlade u Sofiji. Možda ne bi bilo loše da i vi razmislite o tome kad razgovarate s Titom. Naravno, ne bismo se mogli složiti ako bi željeli oduzeti Grčkoj bilo koji dio njezina prije-

ratnog teritorija na račun slavenske federacije pod komunističkom dominacijom, što bi za nas bilo nešto vrlo neprivlačno u svakom pogledu."

VB nije željela povezati Jugoslaviju s Bugarskom, pod pretpostavkom da će obje nakon rata imati komunističku vlast. S geopolitičkoga gledišta, takva bi država predstavljala sovjetski blok koji bi se protezao od Jadrana do Crnog mora. Britanci su se, naime, nadali da će uspjeti pridobiti kontrolu nad barem jednim dijelom toga područja, a sporazum o usklađenom djelovanju i međusobnom priznavanju komunističkoga pokreta i kraljevske Jugoslavenske vlade u egzilu između Tita i predsjednika kraljevske vlade, Ivana Šubašića, trebao je biti korak upravo u tom smjeru. S britanskog bi gledišta idealni rasplet bio razvodnjavanje komunističke revolucije, što bi jugoslavensku političku sferu trebalo ostaviti na istoj točki kao prije rata u sklopu 'Cordon sanitaire'. Suprotno tome, Sovjeti su bili uvjereni kako je sporazum Tito-Šubašić samo taktički korak unatrag na koji je KPJ bila prisiljena kako bi odgodila iskrcavanje savezničkih trupa u Istri. Ipak, čini se kako je Tito objema stranama govorio ono što su željele čuti. Navodno je zapadnim saveznicima dao zeleno svjetlo za ulazak na područje Jugoslavije (Vodušek Starič, 1992, str. 110), istodobno upozoravajući Moskvu upravo na tu "opasnost" potičući tako prisutnost Crvene armije u tom dijelu Europe (Dželebdžić, 1986a, str. 215). Budući da je britanska mornarica već bila prisutna na Jadranu, Tito je Churchillu obećao da neće krenuti u pripajanje grčkoga dijela Makedonije. Na sastanku u Italiji u kolovozu 1944. Churchilla je posebno zanimao stav KPJ o savezu s Bugarskom. Osim izolacije Grčke, to bi znatno povećalo vjerojatnost komunističke revolucije na krajnjem jugoistoku kontinenta, što bi moglo ugroziti britansku kontrolu nad Sredozemljem. Tito je, međutim, porekao mogućnost bilo kakve šire federacije, jer nije, kako je to protumačio Churchill, vjerovao da balkanske nacije žele živjeti zajedno (Biber, 1981, str. 281). Britanski je premijer u zamjenu taktički povukao zahtjev za povratkom kralja Petra II. u Jugoslaviju, dok je Tito odustao od odluka AVNOJ-a iz Jajca, uvjeravajući Churchilla kako komunizam nema namjeru provesti silom te da Jugoslavija poput ostalih europskih zemalja treba imati demokratski sustav (Simić, 2009, str. 179). S druge je strane pitanje Trsta ostalo sporno. U rujnu 1944. Edvard Kardelj, jedan od ideologa KPJ, izravno je naredio slovenskom zapovjedništvu kako moraju osvojiti Trst i Goricu prije nego što to učine saveznici (Dželebdžić, 1986b, str. 165) te da spriječe uvid anglo-američke misije u detalje o planovima KPJ (Dželebdžić, 1986a, str. 356).

Tito je u rujnu 1944. potpisao zahtjev za intervenciju Crvene armije u Jugoslaviji, koju je tražio još od 5. srpnja (Simić,

2009, str. 181). Kako bi dobio sovjetsku vojnu potporu, popustio je Staljinovu pritisku i potpisao sporazum o suradnji s Bugarima. Churchill je svojem državnom tajniku za vanjske poslove u tom kontekstu napisao (Biber, 1981, str. 323):

"... ovlastio sam vas da Titu pošaljete moj vrlo neljubazan brzoglasnik. Međutim, moramo biti oprezni kako mu ne bismo dali izgovor da se potpuno preda ruskom zagrljaju. S obzirom na iznenađujuće promjene koje su se dogodile u Rumunjskoj i Bugarskoj, to je sada postalo ne samo moguće već i vrlo vjerojatno".

KPJ je, dakle, bila svjesna suparništva između Londona i Moskve, pa je pokušala izvući što više od jednih i od drugih. Povezivanje s Bugarskom u tom kontekstu nije bilo od velike strateške važnosti, nego je uglavnom služilo kao sredstvo za dobivanje britanske i održavanje sovjetske potpore.

ODREĐIVANJE MAKROGEOPOLITIČKIH INTERESNIH SFERA

Pri određivanju konačnoga poslijeratnog uređenja Jugoistočne Europe među velikim silama pobjednicama nije postojalo suglasje glede sadržaja, no ni glede procesa podjele interesnih sfera. U britanskoj je diplomaciji, naime, za razliku od američke, prevladalo uvjerenje da širenje sovjetskog utjecaja ipak može biti ograničeno sporazumnom podjelom interesnih sfera (Resis, 1978, str. 387). Uviđajući prevelik rizik od mogućega negativnog ishoda, Churchill je dogovor sa Staljinom vidio kao jedino realno rješenje (Kitchen, 1987, str. 436). Tijekom pregovora u Moskvi u listopadu 1944. Churchill je najprije tražio 25-postotni utjecaj Britanaca u Bugarskoj i 50 % u Jugoslaviji (Resis, 1978, str. 368). Molotov je pak nudio omjer 75:25 u Mađarskoj, Jugoslaviji i Bugarskoj, naravno sve u korist SSSR-a, dok je za Bugarsku ustvrdio (Biber, 1981, str. 345):

"Rusija je od Bugara propatila više nego VB, da i ne spominjemo posljednji rat, ali Sovjetski Savez nije želio povećavati broj svojih neprijatelja ... Rumunjska i Bugarska su crnomorske zemlje. Nitko od njih nema pristup Mediteranu, pa Britanija ne bi trebala imati većeg interesa za ove zemlje ... Sovjetski je Savez spreman pomoći Britaniji da bude jaka u Sredozemlju, ali se nada da će Britanija pomoći Sovjetskom Savezu kod Crnog mora. To je razlog zašto nas zanima Bugarska. Bugarska nije Grčka, Italija, Španjolska ili čak Jugoslavija."

Pregovori su na kraju završeni taktičkim dogovorom o omjeru 50:50 u Jugoslaviji i Mađarskoj te 75:25 u Bugarskoj i 90:10 u Rumunjskoj (sve u korist SSSR-a). Za Grčku je pak dogovoreno 10:90 u korist saveznika. Britanci su u tom trenutku

vjerojatno bili nešto zadovoljniji sporazumom, pogotovo u mediteranskim zemljama, jer im stvarni omjer snaga u Istočnoj Europi nije išao u prilog, što je neposredno pred sastanak sa Staljinom priznao i sam Churchill (Biber, 1981, str. 333):

"Ne bismo trebali skrivati činjenicu da je naša strategija, koja je sve naše napore usmjerila prema Zapadnoj Europi, svoj stvarni utjecaj protratila u Rumunjskoj, Bugarskoj, Jugoslaviji, Albaniji i Grčkoj te da nam to ostavlja jedva dovoljno snage za okončanje borbe u Italiji. Nema sumnje da moramo blefirati kako bismo postigli što više, ali nije dobro varati tako očito da bi to svatko mogao otkriti."

S druge je strane izvijestio i o vlastitu dojmu razmišljanja u vrhu SSSR-a (Churchill, 1953, str. 234):

"Također mu (Staljinu) je cilj spriječiti oružani sukob između Hrvata i Slovenaca s jedne strane te snažnih i brojnih elemenata u Srbiji s druge, kao i razviti zajedničku i prijateljsku politiku prema maršalu Titu te osigurati da on koristi oružje koje mu dostavljamo protiv nacističkog neprijatelja, a ne za unutarnje potrebe. Takva bi politika koju bi zajednički provodile Velika Britanija i Sovjetski Savez (...) bila od velike koristi."

Churchillove bilješke s ovoga sastanka također otkrivaju kako je Britanija samostalnost Jugoslavije i njezino odvajanje od Bugarske smatrala mnogo važnijim za London od same ideologije koju bi provodila jugoslavenska vlada. Eventualna bi podjela države na slovensko-hrvatski i srpski dio s britanskog vidika znatno otežala njezinu poziciju u ovom dijelu Europe, jer bi Hrvati i Slovenci u tom slučaju težili prema Centralnoj Europi, dok bi Srbija prije ili kasnije pala pod ruski utjecaj. Razdvajanje Jugoslavije i Bugarske je, dakle, predstavljalo britanski imperativ, pogotovo s obzirom na činjenicu tadašnje sovjetske kontrole Bugarske. Za London je posljedično bio i vrlo problematičan ulazak bugarskih jedinica na područje Jugoslavije (Biber, 1981, str. 353):

"...vrlo vjerojatno su Rusi Tita (koji je u prošlosti uvijek govorio o Bugarima s vrlo oštrim izrazima) natjerali na ovaj sporazum ... Imamo izvještaj kako su bugarske jedinice pod ruskim, a ne pod partizanskim zapovjedništvom. Također je znakovito da su partizanske mase vrlo nezadovoljne ovim sporazumom. Nervira ih kad vide kako bugarske jedinice dobivaju modernu opremu, uključujući tenkove, dok one ostaju po strani. Čini se vjerojatnim kako Rusi možda nisu mogli pružiti odgovarajuće snage za br-

zo raščišćavanje situacije na ovom području ... Stoga se čini kako je sporazum samo privremeno vojno sredstvo, koje je Tito nepromišljeno prihvatio pod pritiskom, te da će korištene bugarske trupe biti vraćene u Bugarsku čim to dopusti vojna situacija."

Maclean je očito povjerovao kako u tezu o navodno prisilnom jugoslavensko-bugarskom sporazumu o vojnoj suradnji tako i u navodnu nesklonost vođe KPJ prema Bugarima (Biber, 1981, str. 415):

"Jučer sam obavijestio Tita o informacijama iz vašeg brzojava br. 11 od 4. siječnja, naime da Velebit, koliko se može utvrditi, u svom intervjuu nije spomenuo mogućnost spajanja s Bugarskom ili Albanijom. Tito je rekao kako mu je laknulo, ali potom je rekao kako ne isključuje mogućnost da se jugoslavenska federacija proširi u budućnosti, no za sada nema govora da će se ili Albanija ili Bugarska pridružiti bilo kakvoj saveznoj zajednici s Jugoslavijom. Tito nije spreman na ovaj korak, pogotovo što se tiče Bugarske ... Bugari su se nekoliko puta u povijesti zakleli na vječno prijateljstvo sa Srbima, no to im nije smetalo da prvom prilikom pohrle za njima i da ih kolju. Srbi neće preko noći zaboraviti na ponašanje Bugarske u tri rata. Istodobno, nema smisla da se takva mržnja provodi u vječnost, a bilo bi dobro za sve zajedno kad bi se mogli razviti dobri odnosi."

Tito je, dakle, kod Britanaca ostavio dojam kako nije za spajanje Jugoslavije i Bugarske, no ako bi se to i dogodilo, Bugarska bi se trebala pridružiti jugoslavenskoj federaciji kao sedma republika. U skladu s tim na početku studenog 1944. KPJ u Sofiju šalje nacrt koji je između ostaloga predlagao ujedinjenje Jugoslavije i Bugarske u jednu saveznu državnu zajednicu, uspostavu jedinstvenoga zapovjedništva nad svim jugoslavenskim i bugarskim vojnim jedinicama te jedinstvenu vanjsku politiku (Skakun, 1979, str. 86-87). BKP je na drugoj strani bila u nezavidnom položaju, jer je na jednoj strani trebala pomoć SSSR-a radi opstanka na vlasti u Bugarskoj, a zbog grčkih teritorijalnih pretenzija nije si mogla priuštiti neprijateljstvo KPJ. To bi, naime, moglo uzrokovati potpun gubitak makedonskih područja. Ideja povezivanja Jugoslavije i Bugarske predstavljala je važan institut u pokušaju rješavanja višeslojnoga problema bugarskih komunista. Dakako, unutar BKP vizija rješenja nikako nije bila nova. Dimitrov je još u travnju 1941. Staljinu predložio stvaranje južnoslavenske federacije koja bi riješila pitanje Makedonije (BKP, 1999, str. 1102-1103). No u svojem odgovoru na plan KPJ Bugarska

je zatražila priznavanje jednakopravnoga položaja Jugoslaviji u cjelini, to jest da ne bude reducirana na jednu od jugoslavenskih federalnih jedinica, što je KPJ ignorirala. Štoviše, 31. prosinca 1944. Edvard Kardelj još je jednom prosljedio identičan prijedlog onomu iz studenog, ovaj put s eksplicitnim navodom da bi vrhovni zapovjednik zajedničkih jugoslavensko-bugarskih partizanskih snaga trebao biti Josip Broz Tito. Naravno, Bugari se nisu složili s tim, a njihov novi protuprijedlog tražio je uspostavu federalne države s nazivom "Federacija Južnih Slavena" i zajedničkim nacionalnim predstavništvom, zajedničkim vanjskim i vojnim ministarstvima te svim ostalim zajedničkim institucijama i ministarstvima koja bi trebala biti definirana u zajedničkom ustavu. Osnivanje takve federacije trebalo bi se provesti uz pomoć posebnoga tijela sa sjedištem u Beogradu, koje bi pak trebalo biti formirano na paritetnoj osnovi od predstavnika dviju vlada (Skakun, 1979, str. 90).

Iz navedenog bi se moglo zaključiti kako su želje dviju strana bile nepomirljive, a čini se kako KPJ nije ni imala iskrenu želju za ujedinjenjem, nego je ostavljala ovu opciju otvorenom radi širega manevarskog prostora u odnosima s velikim silama. To potvrđuje i zapis Josipa Smodlake (1972, str. 245 i 276), povjerenika za vanjske poslove NKOJ-a koji je i sam sudjelovao u kreiranju sporazuma Tito-Šubašić, o tome kako je Tito bio svjestan da se relevantne velike sile o takvoj državi ipak neće moći složiti. Pojedini zapisi čak navode na zaključak kako Staljin nije imao jasnu viziju jugoslavensko-bugarske federacije. Doduše, ulazak sovjetske vojske u Bugarsku dao mu je mogućnost oblikovanja budućnosti te zemlje, no to nije nužno impliciralo i njegovu uvjerenost u to kako svoju moć iskoristiti (Dimitrov, 2008, str. 63). Prema dokumentima BKP i svjedočenju Moše Pijade, sovjetski se čelnik na jednom sastanku zalagao za dvostruki dogovor, a zatim je, samo nekoliko dana kasnije, predložio da Bugarska treba biti jedna od sedam saveznih jedinica Jugoslavije (BKP, 1999, str. 1174 i 1196; Pijade, 1964, str. 748). U to vrijeme Sovjetima, dakle, oblik jugoslavensko-bugarske države nije bio od vitalne važnosti, mogli bismo zaključiti kako im nije bilo bitno čak ni to da bi takvu formaciju uopće trebalo stvoriti, jer je to impliciralo dodatne probleme kontrole takve velike države. Ključna funkcija rasprave o eventualnom spajanju država bila je pomoći Bugarskoj pri dobivanju statusa saveznika i tako steći dodatan glas na poslijeratnim mirovnim pregovorima. Istodobno, unatoč nesklonosti bugarsko-jugoslavenskoj državnoj integraciji, Britanija je zagovarala širu koaliciju balkanskih država koja bi trebala sprječavati širenje njemačkog ili ruskog utjecaja. Ambicija Londona bila je uključiti Jugoslaviju

u odnose s drugim mediteranskim zemljama na koje je Britanija imala znatan utjecaj. Kao što je spomenuto, Churchill je u početku težio uspostavi neke vrste balkanske konfederacije koja bi se temeljila na jugoslavensko-grčkom partnerstvu. Ipak, s obzirom na situaciju potkraj 1944. godine, britanska se vlada povukla iz ovoga sporazuma, iako nije potpuno napustila ideju o široj državnoj zajednici. Taj je koncept živio neko vrijeme u britanskoj politici čak i nakon što je Churchill izrazio potporu Titovim partizanima, promatrajući vladavinu KPJ kao manje zlo od dviju odvojenih parlamentarnih demokracija ili monarhija. Stoga je planirano da balkanska integracija poprimi konfederacijski oblik, u kojoj bi kroz britansku perspektivu Grčka trebala zauzeti središnji položaj, omogućujući dominantan utjecaj zapadnih saveznika.

KPJ je između dviju sila manevrirala i u jesen 1944. dok je trajalo njemačko povlačenje. Na jednoj je strani iskoristila doprinos SSSR-a u Vojvodini i Srbiji (Grbin i Hodge, 2000, str. 163; Simić, 2009, str. 184), a na drugoj je strani zadovoljila London drugim sporazumom Tito-Šubašić. Dogovorena je zajednička vlada i privremeni monarhijski status Jugoslavije u međunarodnim aktima, dok je budući status trebala odrediti volja naroda nakon rata (Engelsfeld, 2002, str. 422). Britanci su bili mnogo manje zadovoljni Šubašićevim odlaskom u Moskvu s Kardeljem (Šepić, 1983, str. 327), ali Churchill nije imao na raspolaganju ništa osim diplomatskoga podsjetnika Staljinu na sporazum '50:50'. Churchill je unatoč tome u siječnju 1945. potvrdio Šubašiću kako će osobno preporučiti kralju Petru II. prihvaćanje njegova drugog sporazuma s Titom. Time je još jednom potvrđeno kako je unutarnje ustrojstvo Jugoslavije za Britaniju bilo manje važno, sve dok je država stabilna i jedinstvena i, naravno, sve dok se nastavlja boriti protiv Nijemaca (Vodušek Starič, 1992, str. 140).

U Jalti se Britanija potvrdila kao najveći protivnik bugarsko-jugoslavenskog ujedinjenja, dok je SSSR testirao može li se ikako ublažiti takva njezina pozicija. Vjačeslav Molotov je u tom kontekstu Anthonyju Edenu izrekao sljedeće (Biber, 1981, str. 449):

"Nedavno je Narodni komesarijat za vanjske poslove primio notu iz veleposlanstva Nj. Brit. Veličanstva u Moskvi kojom se Britanija protivi mogućoj jugoslavensko-bugarskoj federaciji. Kao odgovor sovjetska vlada izjavila je da takva federacija nije relevantna, ali da su u toku razgovori između Bugarske i Jugoslavije glede ugovora o prijateljstvu i savezništvu. Sovjetska vlada blagonaklono gleda na takav prijedlog. To se čini sasvim prirodno s obzirom na činjenicu da Bugari surađuju s Jugoslavenima protiv nje-

mačkih trupa u Jugoslaviji. Međutim, sovjetska vlada ne može objasniti stav britanske vlade o mogućoj jugoslavensko-bugarskoj federaciji, jer je prije mjesec dana dobila notu britanske vlade u kojoj sama predlaže širu balkansku federaciju koja bi možda uključivala i Tursku."

Eden se usprotivio ideji bugarsko-jugoslavenske (kon)federacije, tvrdeći da neprijateljske zemlje poput Bugarske ne bi smjele sklapati nikakve sporazume, posebice jer bi to moglo utjecati na isplatu ratne odštete Grčkoj. Odbacio je i mogućnost bilo kakve balkanske federacije sve dok traje primirje, što je osvijetlilo svijest Londona da početna vizija šire (kon)federacije više nije izvediva. Maclean je tada zapisao (Biber, 1981, str. 465):

"Uz Jugoslaviju, sovjetski blok u Južnoj i Istočnoj Europi uključuje još i Poljsku i Mađarsku, Čehoslovačku, Bugarsku, Rumunjsku i Albaniju. Čini se kako je Jugoslavija pod sposobnim vodstvom maršala Tita dobila važnu ulogu branitelja sovjetske moći među tim zemljama. Bez obzira na to hoće li se sve te zemlje, ili barem neke od njih, ujediniti u neki uži savez, vjerojatno će se njihovi međusobni odnosi i problemi koji će se pojaviti među njima sve više regularizirati u skladu sa željama Moskve. Nedavna odluka bugarske vlade da bugarsku Makedoniju preda Jugoslaviji i odnos talijanskih partizana prema pitanju Istre i Trsta pokazuju kako funkcionira ova 'pax sovietica'."

Britanija, dakle, nije postigla idealan ishod, no Beogradski sporazum i formiranje prve zajedničke jugoslavenske vlade predstavljali su priličan uspjeh britanske diplomacije. Povezivanjem partizanskoga i četničkoga pokreta zaštitilo se četničko vojno jedro, koje je pak trebalo osigurati da Jugoslavija ne dođe pod potpunu sovjetsku kontrolu.

KRISTALIZACIJA MOTIVA I SLOM IDEJE

"Ono što ste imali u Jugoslaviji 1945. godine, u nekim krajevima već 1944., bilo je nešto što je bila imitacija sovjetskog modela u svakom detalju." (Banac u Manjkas, 2012). Na terenu se uistinu činilo kako nema sumnje u pozicioniranje Jugoslavije nakon drugoga sporazuma Tito-Šubašić. Formalno opredjeljivanje vodećega položaja KPJ, primjerice u Dolomitskoj izjavi, i represivno uklanjanje čak i onih članova građanskih političkih stranaka koje je KPJ dotad pokušavala iskoristiti kao dokaz vlastite legitimnosti jasno je upućivalo na diktaturu. Također, kulturne i političke manifestacije bile su pune sovjet-

skih simbola, u školama se učio ruski jezik, a u raznim su prigodama istaknuti članovi KPJ potvrđivali čvrsto pozicioniranje Jugoslavije u Istočnom bloku, navodeći Sovjetski Savez kao jedinoga istinskog zaštitnika, dok bi prema zapadnim saveznicima trebalo voditi 'odgovarajuću' politiku (Vodušek Starič, 1992, str. 152; Borković i Glišić, 1972, str. 90). I sam je Churchill na konferenciji u Potsdamu ustvrdio kako sporazum o "50:50" za Jugoslaviju očito ne vrijedi, jer je stvarnost 90:10 u korist Sovjeta (Matković, 1998, str. 289). I iz KPJ su dolazili signali kako sporazumi sa zapadnim saveznicima nisu obvezujući. Primjerice, u studenom 1945. zatražila je promjenu granica u Koruškoj i Štajerskoj (Petranović, 1980, str. 459). No unatoč ideološkoj bliskosti SSSR-a, vrh KPJ također je bio svjestan da potpuna podređenost Moskvi, uzimajući u obzir totalitarnu narav sustava koji je i sama primjenjivala u Jugoslaviji, vodi prema situaciji u kojoj bi i sami bili prepušteni na milost i nemilost često hirovitoj sovjetskoj vrhuški.

Otklon KPJ od SSSR-a bio je primjetan već potkraj 1944., kada je odbijen prijedlog Moskve o ujedinjenju s Bugarskom na ravnopravnoj osnovi. Staljin je to predložio na inicijativu Dimitrova, koji tada još nije uspio potpuno eutanazirati opozicijske političke stranke, pa je više ovisio o pomoći SSSR-a (Nešović, 1979, str. 7-11). S ciljem dobivanja podrške i od strane KPJ, bio je spreman i na dodatne ustupke, što se vidi iz njegova govora održanog 25. prosinca 1945. (Nešović, 1978, str. 16-17):

"... prava bugarska nacionalna politika. Ta proizlazi iz istinskih nacionalnih interesa Bugarske i uzima u obzir gorko iskustvo prošlosti, kada je pitanje Makedonije iskorištavano od stranih imperijalista i njihovih balkanskih agenata iz krugova vladajućih elita kako bi se Bugare suprotstavilo Srbima, a Srbe Bugarima. Domovinska fronta vjeruje da moramo učiniti sve što je potrebno da Makedonija jednom zauvijek prestane biti jabuka sukoba između Bugara i Srba, između nove Bugarske i nove Jugoslavije. Ne podjeli Makedonije, ne borbi za njezino osvajanje, već poštivanje makedonske nacije čiji je dio stekao nacionalnu slobodu i jednakost u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji."

U skladu s tim u Jugoslaviji su bile tiskane brošure o bratstvu prije svega Srba i Bugara (Terpešev i sur., 1945). No, iza proklamiranoga bratstva, primaran interes povezivanja s Jugoslavijom ipak je bilo rješavanje makedonskoga pitanja tako da Makedonija u što većem opsegu ipak ostane u bugarskoj državi ili državnom savezu u kojem bi BKP imala poziciju nositelja vlasti. Dodatno, BKP je trebala jugoslavenski oslonac

na Pariškoj mirovnoj konferenciji u zaštiti svoje južne državne granice pred grčkim aspiracijama (Dragostinova, 2018, str. 393).

KPJ je istodobno odgovaralo savezništvo s Bugarskom radi jačanja jugoslavenske pozicije u odnosima s Albanijom, na kojoj je testirala vlastite mogućnosti autonomnoga vođenja vanjske politike, dok je na unutarnjem planu svoju poziciju jačala najoštrijom represijom. Britansko izručenje neprijateljskih vojnika i pretežno hrvatskih civila koji su se predali u svibnju 1945. na području Austrije trebalo je smanjiti mogućnost kasnijeg infiltriranja tih ljudi u Jugoslaviju. Time KPJ nije samo smanjila mogućnost formiranja buduće unutarnje osovine otpora komunističkim vlastima nego i demonstrirala silu koja je trebala odvratiti velike sile od upletanja u jugoslavenska unutarnja pitanja preko mase ljudi koja je bila nesklona komunističkom režimu. Tito u svibnju 1945. naglašava kako Jugoslavija neće postati žrtvom geopolitike velikih sila (Bananac, 1990, str. 31), čime je signalizirao i Moskvi kako neće biti moguće ostvariti Churchill-Staljinov dogovor bez pristanka KPJ. Prijeratno djelovanje u ilegali i ratne okolnosti, te činjenica da SSSR nije uvijek djelovao u skladu s interesima KPJ (prije svega u graničnim pitanjima), utjecale su, dakle, na transformaciju KPJ iz operativno-taktičkoga sustava koji je izvršavao naloge Moskve u donekle autonomniju organizaciju. U skladu s tim Tito je intenzivirao kontakte s Dimitrovom kako bi dogovorio vojnu suradnju i zajedničku vanjsku politiku (Matković, 1998, str. 219). Na sastanku u Bledu, od 30. srpnja do 1. kolovoza 1947., ponovno je pokrenuto pitanje jugoslavensko-bugarske federacije, što je dovelo do kristalizacije dviju potpuno različitih perspektiva. Jugoslavensko je izaslanstvo, naime, inzistiralo na rješavanju pitanja Pirinske Makedonije i granice kod Bosilegrada i Caribroda (kasnije Dimitrovgrad) prije uspostave zajedničke federacije, dok je bugarsko izaslanstvo željelo najprije formirati zajedničku državu. Pritom je svakako zanimljivo kako se bugarska delegacija nije usprotivila pristupanju Pirinske Makedonije Narodnoj Republici Makedoniji (Nešović, 1979, str. 36). Dimitrov, međutim, nije želio unaprijed ustupiti dio teritorija dok ne bi postalo izvjesno kako će se dvije države spojiti (Barker, 1950, str. 98), jer bi time izgubio jedini mamac za jugoslavensku stranu. Doduše, prema zapisima iz njegovog dnevnika, Dimitrov je pokušavao na sve načine pridobiti vrh KPJ za ideju o jednakopravnoj bugarsko-jugoslavenskoj federaciji, nudeći pritom vodeći položaj Jugoslaviji u slučaju kreiranja šire balkanske (kon)federacije (Dimitrov, 1997, str. 54). Konačni sporazum u Bledu na kraju ipak nije donio nikakvu odluku u vezi s federacijom, ali je ona spomenuta u završnom govoru predsjednika Bugarske (Nešović, 1979, str. 44-46 i 62):

"... premda je Bledska konferencija usvojila zaključke o najužoj međusobnoj suradnji na gospodarskom,

političkom i kulturnom polju, i konačno, iako je donesena odluka o skorom sklapanju neograničenog sporazuma o prijateljstvu, uzajamnoj pomoći i suradnji, dvije vlade jednoglasno zauzimaju stav da pitanje stvaranja federacije južnih Slavena ili balkanske federacije trenutno nije relevantno i da bi bilo preuranjeno proučavati ovo pitanje u ovom trenutku. Kao rezultat toga, o ovom pitanju se nije razgovaralo ni u kojem obliku tijekom konferencije."

U skladu sa svojom autonomnijom politikom KPJ je podržavala albanske ambicije u pogledu reparacija, a potkraj 1946. dvije su države sinkronizirale svoje ekonomske planove i ukinule carine na ekonomsku robu te dogovorile zajedničku obranu albanske neovisnosti. Moskvi je to smetalo, no nije srljala u otvoreni spor s Beogradom. Najprije je pokušala disciplinirati KPJ mekšim metodama, poput Informbiroa osnovanog u rujnu 1947. Staljinov je cilj u prvom redu bio ojačati utjecaj Moskve u zemljama Istočnoga bloka i nametnuti veću kontrolu partijama iz zapadnih zemalja kako u njima ne bi u okviru izloženosti demokratskim praksama počele jačati autonomističke snage. U znak pomirenja između Moskve i Jugoslavije Beograd je izabran za organizacijsko sjedište. Tijekom ovoga kratkog razdoblja odnosi Bugarske i Jugoslavije još su se poboljšali. 27. studenog 1947. u Evksinogradu je potpisan ugovor o prijateljstvu koji je obuhvaćao vojnu pomoć ako bi treća zemlja napala jednu od dviju prijateljskih država. Iako se to moglo shvatiti kao konačno napuštanje ideje o zajedničkoj (kon)federaciji, Tito je ipak ponudio drugačiju perspektivu (Nešović, 1979, str. 131):

"Na putu u Bugarsku možda sam često ponavljao iste riječi. Možda bi netko pomislio da je ovo suvišno. Ali ne, nije suvišno. Nije suvišno da narod čuje nešto stvarno, nešto istinito, a to je – kako je prijateljstvo bugarskog i jugoslavenskog naroda kamen temeljac na kojem ćemo izgraditi čvrsto bratstvo i jedinstvo naših naroda. Usput smo čuli mnogo poziva: 'Ne želimo granice – želimo federaciju' i slično. Da se to dogodilo samo na jednom mjestu, možda bi netko rekao kako je inscenirano. Ali tako su vapile mase ljudi u Sofiji, također i u unutrašnjosti zemlje, tako su vapili omladina i odrasli, radnici, poljoprivrednici i građani. Što to znači? To pokazuje kako je ova ideja sazrela u duši ljudi, koliko je široke mase obuhvatila, koliko je velika i neuništiva. I zato, drugovi i prijatelji, utoliko je veća naša odgovornost i dužnost poštovati volju ljudi i ispuniti sve ono što smo se dogovorili. I ne samo to, puno smo više dužni: učiniti sve

što je u našoj moći da se ta želja – stvoriti jaku južno-slavensku zajednicu i bolju budućnost naših naroda – ostvari."

Dimitrov je istom prilikom otišao još dalje (Dedijer, 1972, str. 645):

"Kada to pitanje sazrije, a sazret će sigurno, i naši će ga narodi, narodi narodne demokracije – Rumunjska, Bugarska, Jugoslavija, Albanija, Čehoslovačka, Poljska, Mađarska i Grčka, zapamtite, i Grčka! – već riješiti. Ti će narodi odlučiti što će biti: federacija ili konfederacija i kada će i kako biti osnovana. Mogu reći da ovo što naši narodi sada čine znatno olakšava rješavanje ovog problema u budućnosti. Također mogu naglasiti da kada naši narodi počnu uspostavljati takvu federaciju, oni neće pitati imperijaliste i osvrtni se na njihovo protivljenje, već će sami riješiti to pitanje, uzimajući u obzir vlastite interese u odnosu na interese drugih naroda i za njih nužnu međunarodnu suradnju."

Poseban naglasak na Grčku, a nespominjanje SSSR-a, predstavljalo je, naravno, veliku opasnost za Moskvu. To nije izgledalo samo kao prvotna britanska želja nego je impliciralo i potencijal za državnu tvorbu koja bi mogla postati konkurent Moskvi u njezinu vlastitom dvorištu. Indikativno je kako je Dimitrov izričito naglasio isključivanje utjecaja velikih sila iz formiranja ove balkansko-podunavske (kon)federacije, što je bila dodatna provokacija za sovjetsko shvaćanje hijerarhije, a to je ubrzo postalo očito i u okviru Infrombiroa (Gibianskii, 1997). Moskvske novine *Pravda* 20. siječnja 1948. izravno su kritizirale Dimitrova zbog spominjanja uspostave balkansko-podunavske federacije. Sovjetske novine nisu pisale samo protiv federalne nego i protiv konfederalne ideje te bilo kakvog oblika carinske unije Jugoslavije i Bugarske (Nešović, 1979, str. 6). Jugoslavenska (Kardelj, Đilas, Bakarić) i bugarska (Dimitrov, Kolarov, Kostov) delegacija otišle su 10. veljače u Moskvu, gdje su se odmah suočile sa Staljinovom kritikom (Dedijer, 1972, str. 648-650):

"Vidimo da se drug Dimitrov previše zanosi na konferencijama za tisak i da ne obraća pažnju na ono što govori. Sve što kaže Dimitrov i sve što govori Tito u inozemstvu se smatra kako se govori s našim znanjem ... Čak je tvrdio kako je Austrougarska opstruirala carinsku uniju između Bugarske i Srbije. Iz ovoga se može zaključiti: To znači da su ih prije ometali Nijemci, a sada Rusi ... Htjeli ste zasjati nekim novim riječima. To je potpuno pogrešno, jer je ovakva federacija neizvediva ... Prenaglili ste se kao neki kom-

somolac ... Htjeli ste da vam se svijet divi kao da ste još uvijek tajnik Kominterne ... Bugarska i Jugoslavija ne izvještavaju ništa o tome što rade, već moramo sve saznati na ulici te smo suočeni sa izvršenim faktima ...".

Ovo, dakako, nije impliciralo protivljenje SSSR-a svakom obliku federacije, no povezivanje bi svakako moralo biti pod nadzorom Moskve. Velika (kon)federacija sa sovjetskog aspekta ipak nije bila najpoželjnija opcija, jer bi mogućnost promjene unutarnjih koalicija između (kon)federalnih jedinica (država) stvaralo poteškoće za Moskvu u ulozi vanjskoga kontrolora. Dva je dana nakon sastanka Molotov podnio zahtjev za hitno ujedinjenje Bugarske i Jugoslavije te potpisivanje sporazuma, prema kojem će se Jugoslavija savjetovati sa SSSR-om o svim vanjskopolitičkim pitanjima (Bilandžić, 1980, str. 142). KPJ je to odbila i javno iznijela kako su odnosi između SSSR-a i Jugoslavije u neskladu. Štoviše, Tito je protumačio kako SSSR želi oslabiti Jugoslaviju prije unutarnje državne konsolidacije pridruživanjem trojanskom konju koji će spriječiti Jugoslavena u samostalnim odlukama (Skakun, 1979, str. 96; Matković, 1998, str. 300–301). Nakon toga Moskva je opozvala svoje članove mješovitih sovjetsko-jugoslavenskih organizacija, a Staljin je 27. ožujka 1948. poslao pismo u kojem kritizira KPJ zbog njezinih antisovjetskih aktivnosti i uključivanja kapitalističkih elemenata u sustav Jugoslavije. Nakon što je jugoslavensko vodstvo još jednom odbacilo sve optužbe, Staljin je 4. svibnja optužio KPJ za eskalaciju sukoba, čime je zapravo pozvao svoje simpatizere na pobunu protiv čelnika KPJ. Potonja je isključena na sljedećem sastanku Informbiroa, što je označilo početak razdoblja ekonomske blokade i napetosti duž granica Jugoslavije sa svim njezinim susjednim zemljama Istočnoga bloka, uključujući i Bugarsku.

Dimitrov, koji je pokušao ostati u kontaktu s Titom čak i nakon izbacivanja KPJ iz Informbiroa (Skakun, 1979, str. 115), umire u Moskvi u ljeto 1949. I dok u slučaju Dimitrova okolnosti pobuđuju sumnju u njegovu prirodnu smrt (Sebag Montefiore, 2003, str. 595), Trajčo Kostov nesumnjivo je pao kao žrtva ruskoga nezadovoljstva bugarskom politikom prema Jugoslaviji (Nešović, 1979, str. 162). Pod novim vodstvom Bugarska je ostala sastavni dio sovjetskoga bloka i raskinula sporazum iz Evksinograda, optužujući Jugoslaviju za špijunažu i teritorijalne pretenzije prema Bugarskoj (Banac, 1988, str. 203). Jugoslavenska je vlada odgovorila okrivljujući Bugarsku za navodnu ambiciju podjarmljivanja jugoslavenskih saveznih jedinica, za negiranje postojanja makedonske nacije u Pirinskoj Makedoniji i za organiziranje neprijateljske aktivnosti u jugoslavenskoj Makedoniji s ciljem njezina pripajanja Bugarskoj (Nešović, 1979, str. 169-171). Otvoreno nepri-

jateljstvo nastavilo se i u sljedećim desetljećima Hladnog rata (Sfetis, 2012). Dva su se režima, oba skrojena prema uzoru na SSSR, suprotstavljala istim metodama; antipropagandom, blokadom državnih granica, 24-satnim nadzorom veleposlanika od strane tajnih službi itd. (Stamova, 2014). U skladu s tim jugoslavenska je historiografija o Bugarskoj pisala u krajnje negativnom tonu, ističući: suradnju Bugarske s nacističkom Njemačkom (Nešović, 1978, str. 65-72); neorganiziranost bugarskih jedinica nakon ulaska na jugoslavenski teritorij pred kraj rata; pljačku bugarskih vojnika i njihovu popustljivost prema neprijateljima jugoslavenskih partizana (Nešović, 1978, str. 116-157); nepoštivanje obaveza iz sporazuma u Bledu i Evksinogradu. No razlaz s Moskvom ipak nije implicirao i činjeničnu neovisnost Jugoslavije o velikim silama. Upravo zahvaljujući gospodarskoj pomoći sa Zapada, Jugoslavija je postala gospodarski nešto uspješnija od većine komunističkih država, a pritom nije bila pod nadzorom Moskve, stoga je mogla djelovati kao primamljiva alternativa ostalim državama Istočnoga bloka. Istodobno je Bugarska ostala na drugoj strani, neuspješno pokušavajući dokazati superiornost vlastita socijalističkog modela (Vassilev, 1999).

ZAKLJUČAK

Možemo zaključiti kako je ideja o bugarsko-jugoslavenskoj federaciji na kraju Drugoga svjetskog rata bila u prvom redu geopolitički konstrukt velikih sila. Uvjeti za njezinu realizaciju nisu bili zadovoljeni, ponajprije zbog neusklađenosti na makrogeopolitičkoj razini. Dok je Moskva polagala nade u potpunu kontrolu nad Bugarskom i vodećim utjecajem u Jugoslaviji, što bi, s obzirom na ideološku koherentnost s KPJ, omogućilo rusku dominaciju na potezu od istočnog Jadrana do Crnog mora, Britanija je favorizirala ideju (kon)federacije s Grčkom u središtu, što bi joj omogućilo kontrolu nad Sredozemljem. Sovjeti su u jednom povijesnom trenutku bili bliže postizanju svojega inicijalnog cilja, no neposredno nakon rata nisu se odlučili na spajanje Bugarske i Jugoslavije, jer bi to značilo očito kršenje sporazuma o podjeli interesnih sfera, što bi imalo negativne implikacije na drugim područjima. Na mikro-geopolitičkoj razini suprotno proklamiranom "južnoslavenskom bratstvu", (kon)federacija nije bila primaran interes KPJ, dok ju je BKP pokušala koristiti u prvom redu kao strategiju za postizanje partikularnih nacionalnih ciljeva. I dok su jugoslavenski komunisti ideju vidjeli kao sredstvo za manevriranje između Moskve i Londona, bugarski su komunisti povezivanje s Jugoslavijom uzimali kao osiguranje južne granice te uključivanje što širega makedonskog područja u državu u kojoj bi BKP imala paritet KPJ. Na vanjskopolitičkom planu bugarski su komunisti s ciljem jačanja svoje pozicije gotovo potpuno slijedili politiku SSSR-a, tražeći pomoć u rješavanju

unutarnje opozicije i izbjegavanju statusa Bugarske kao članice poraženoga Trojnog pakta. U zamjenu za pristanak KPJ na ideju o dvojnoj federalističkoj državi, u kojoj bi Bugarska bila ravnopravna Jugoslaviji, Dimitrov je čak bio spreman odreći se Prinske Makedonije u korist Socijalističke Republike Makedonije, koja bi pak dugoročno trebala postati pretežno bugarska jedinica unutar Jugoslavije. Na drugoj je strani KPJ pristajala isključivo na južnoslavensku federaciju s Bugarskom kao sedmom republikom, što su pak članovi Domovinske fronte odbacili, smatrajući to utapanjem bugarske u "jugoslavensku" naciju.

LITERATURA

- Avramovski, A. (1980). *Jugoslovensko-bugarski odnosi u XX veku: zbornik radova*. Institut za savremenu istoriju – Narodna knjiga.
- Banac, I. (1988). *With Stalin against Tito: Cominformist splits in Yugoslav Communism*. Cornell University Press. <https://doi.org/10.7591/9781501720833>
- Banac, I. (1990). *Sa Staljinom protiv Tita: informbirovske rascjepi u jugoslovenskom komunističkom pokretu*. Globus.
- Barker, E. (1950). *Macedonia. Its place in Balkan power politics*. Oxford University Press.
- Biber, B. (1981). *Tito – Churchill. Strogo tajno*. Globus.
- Bilandžić, D. (1980). *Zgodovina Socialistične federativne republike Jugoslavije: glavni procesi*. Partizanska knjiga.
- BKP (1999). *Kominternat i makedonskijat vāpros, 1919–1946*, 2. GUA pri MS.
- Borković, M. i Glišić, V. (1972). *Osnivački kongres KP Srbije (8.–12. maj 1945)*. Institut za istoriju radničkog pokreta Srbije.
- Churchill, W. S. (1953). *The Second World War. Triumph and tragedy*. Houghton Mifflin Company; The Riverside Press.
- Dedijer, V. (1953). *Josip Broz Tito: Prilozi za biografiju*. Kultura.
- Dedijer, V. (1972). *Josip Broz Tito, prispevki za življenjepis*. DZS.
- Dimitrov, G. (1997). *Dnevnik (9 mart 1933-6 februaru 1949)*. Universitetsko izdatelstvo "Sv. Kliment Ohridski".
- Dimitrov, V. (2008). *Stalin's Cold War. Soviet foreign policy, Democracy and Communism in Bulgaria, 1941–48*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9780230591066>
- Dragostinova, T. (2018). Debating on the borders of the post-Second World War Balkans. *Contemporary European History*, 27(3), 387–411. <https://doi.org/10.1017/S0960777318000243>
- Dželebdžić, M. (1986a). *Dokumenti centralnih organa KPJ NOR i revolucija (1941–1945), knjiga 18. Izvori za istoriju SKJ*. Izdavački centar Komunist.
- Dželebdžić, M. (1986b). *Dokumenti centralnih organa KPJ NOR i revolucija (1941–1945), knjiga 20. Izvori za istoriju SKJ*. Izdavački centar Komunist.
- Engelsfeld, N. (2002). *Povijest hrvatske države i prava – razdoblje od 18. do 20. stoljeća*. Pravni fakultet Zagreb.

- Genov, R. (2014). Federalism in the Balkans: Projects and realities. *Codrul Cosminului*, 20(2), 391–412. https://www.researchgate.net/publication/292428082_Federalism_in_the_Balkans_Projects_and_Realities
- Gibianskii, L. (1997). The Soviet-Yugoslav split and the Cominform. U N. Naimark i L. Gibianskii (Ur.), *The establishment of communist regimes in Eastern Europe 1944–1949* (str. 291–312). Westview Press. <https://doi.org/10.4324/9780429496585-15>
- Grbin, M. i Hodge, C. (2000). *Sigurnost i stabilnost u jugoistočnoj Europi*. Durieux.
- Kitchen, M. (1987). Winston Churchill and the Soviet Union during the Second World War. *The Historical Journal*, 30(2), 415–436. <https://doi.org/10.1017/S0018246X00021506>
- Levy, J. (2007). *The Intermarium: Wilson, Madison & Central European Federalism*. Universal-Publishers.
- Manjkas, M. (2012). *Jugoslavenske tajne službe. Dio 2.: Krvavi tragovi slobode* (Video dokument). Hrvatska radiotelevizija.
- Marinov, T. i Vezenkov, A. (2014). Communism and Nationalism in the Balkans: Marriage of convenience or mutual attraction? U R. Daskalov i D. Mishkova (Ur.), *Entangled histories of the Balkans. Volume Two: Transfers of political ideologies and institutions* (str. 469–555). Brill. https://doi.org/10.1163/9789004261914_007
- Matković, M. (1998). *Povijest Jugoslavije. Hrvatski pogled*. Naklada Pavičić.
- Nešović, S. (1978). *Jugoslavija – Bugarska: ratno vreme 1945–1945*. Narodna knjiga; Svjetlost.
- Nešović, S. (1979). *Blejski sporazumi Tito–Dimitrov*. ČZDO Komunist.
- Pavličević, D. (2002). *Povijest Hrvatske*. Naklada Pavičić.
- Petranović, B. (1980). *Istorija Jugoslavije: 1918–1978*. Nolit.
- Pijade, M. (1964). *Izabrani spisi. Knjiga 5. Institut za izučavanje radničkog pokreta*.
- Resis, A. (1978). The Churchill-Stalin secret "percentages" agreement on the Balkans, Moscow, October 1944. *The American Historical Review*, 83(2), 368–387. <https://doi.org/10.2307/1862322>
- Sebag Montefiore, S. (2003). *Stalin: The court of the Red Tsar*. Weidenfeld and Nicholson.
- Sfetas, S. (2012). The Bulgarian-Yugoslav dispute over the Macedonian question as a reflection of the Soviet-Yugoslav controversy (1968–1980). *Balkanica*, 43, 241–271. <https://doi.org/10.2298/BALC1243241S>
- Simić, P. (2009). *Tito. Skrivnost stoletja*. Orbis.
- Skakun, M. (1979). *Jugoslovensko-bugarski odnosi*. Jugoštampa.
- Smodlaka, J. (1972). *Partizanski dnevnik*. Nolit.
- Stamova, M. (2014). Bulgarian-Yugoslav relations and the Macedonian question (1948–1963). *Annales. Series historia et sociologia*, 24(4), 661–670. <http://zdjp.si/wp-content/uploads/2015/06/stamova.pdf>
- Šepić, D. (1983). *Vlada Ivana Šubašića*. Globus.
- Terpešev, D., Perović, R. i Čubrilović, V. (1945). *Za bratstvo Jugoslavije i Bugarske*. Prosveta.

Tomasevich, J. (1979). *Četnici u drugom svjetskom ratu 1941–1945*. Sveučilišna naklada Liber.

Tsakaloyannis, P. (1986). The Moscow puzzle. *Journal of Contemporary History*, 21(1), 37–55. <https://doi.org/10.1177/002200948602100103>

Vassilev, R. (1999). Modernization theory revisited: The case of Bulgaria. *East European Politics and Societies*, 13(3), 566–599. <https://doi.org/10.1177/0888325499013003005>

Vodušek Starič, J. (1992). *Prevozem oblasti 1944–1946*. Cankarjeva založba.

Motives of the Yugoslav-Bulgarian Integration after World War II and in the Post-War Period

Igor IVAŠKOVIĆ

School of Economics and Business, University of Ljubljana,
Ljubljana, Slovenia

This article aims to present the motives of the geopolitical restructuring of South-East Europe at the end of World War II with an emphasis on relations between Yugoslavia and Bulgaria. In this context, the author first identifies the interwar interests of four involved parties, namely: the Yugoslav and Bulgarian communist leaderships, and the political representatives of the Soviet Union and the United Kingdom. In the second part, the author describes the development of the idea of Yugoslav-Bulgarian integration after the War, first during the period of rapprochement between two communist parties, and then in the period of the Cominform crisis and the dramatic turnaround in their relations. Besides different macro-geopolitical visions, the author also identifies significant differences in motives at the micro-geopolitical level. Contrary to the proclaimed idea of the 'South Slavic Brotherhood', the Communist Party of Yugoslavia perceived the idea foremost as a maneuvering tool in its relations with the UK and the Soviets, while the Bulgarian Communist Party used the (con)federal idea for pursuing multi-layered interests. It was primarily a part of the strategy for resolving the Macedonian question, but the alliance with Yugoslavia was also a tool for protecting Bulgarian territories in the relations with Greece, and consequently leverage for strengthening the internal position of Bulgarian communists in the post-war consolidation process.

Keywords: South-East Europe, Yugoslavia, Bulgaria, World War II, Cominform

Međunarodna licenca / International License:
Imenovanje-Nekomercijalno / Attribution-NonCommercial